

Ігор Ратушняк

Вінницький національний медичний університет імені Миколи Пирогова,
викладач (Україна)

Антигетьманське повстання на Поділлі у спогадах В. Рейнбота

Анотація. У статті висвітлено спогади міністра Української Держави 1918 р. В. Рейнбота про антигетьманське повстання на Поділлі. Розглянуто оцінки міністром ситуації у сфері правопорядку в гетьманській Україні восени 1918 р., характеристики вищих представників військової та цивільної адміністрації на Поділлі та їх конфлікт у листопаді 1918 р. Розкрито оцінку В. Рейнботом стратегічного значення Поділля для успішного перебігу протигетьманського повстання.

Ключові слова: Українська Держава, П. Скоропадський, В. Рейнбот, С. Кисельов, П. Єрошевич, Поділля.

Об'єктивне дослідження історії української революції 1917-1920 рр. передбачає залучення якомога ширшої джерельної бази. У цьому контексті інтерес викликають спогади одного з міністрів Української Держави В. Рейнбота. Вони не були предметом окремого дослідження в українській історичній науці, зокрема, у розрізі розгляду подій протигетьманського повстання на Поділлі, хоча мемуарну літературу про добу гетьманату в регіоні розглядали А. Антонішин [1], О. Кравчук [8] і І. Ратушняк [12; 13].

Мета статті – проаналізувати спогади В. Рейнбота як джерела з історії протигетьманського повстання на Поділлі у 1918 р.

Віктор Євгенович Рейнбот (1869-1956) закінчив імператорське училище правознавства (1890 р.). Обіймав різні судові і прокурорські посади в Росії. У 1914-1917 рр. був головою Петроградського окружного суду. Із вересня 1917 р. – заступник обер-прокурора кримінального касаційного департаменту Урядуючого Сенату. Після Жовтневої революції 1917 р. залишився у Петрограді. У серпні 1918 р. приїхав в Україну з наміром оселитися у своєму маєтку Василівці (Полтавщина). За пропозицією міністра внутрішніх справ Української Держави І. Кістяківського, 10 серпня 1918 р. став його заступником. Опікувався департаментами загальних справ і Державної варті. 24 жовтня – 14 листопада – міністр внутрішніх справ в уряді Ф. Лизогуба, 14 листопада-14 грудня – міністр юстиції в уряді С. Гербеля. На еміграції у Франції В. Рейнбот підготував спогади «Чотири місяці у кріслі міністра гетьманського уряду. Записки колишнього міністра» [9, с. 135-142, 171-174].

У спогадах В. Рейнбот торкався постатей вищого цивільного і військового керівництва Поділля. Згадуючи нараду губернських старост у Києві 18-20 серпня 1918 р., В. Рейнбот критично охарактеризував адміністраторів гетьманату. Зокрема, він відзначав, що губернський староста Поділля С. Кисельов (1877-1937) «мріяв все перемогти і всього досягти солодкими, багатослівними промовами і друкованими зверненнями» [2, с. 70]. Зауважимо, що звернення до населення було лише одним із методів впливу на громадську свідомість, а сам С. Кисельов усвідомлював необхідність першочергового налагодження дієздатної влади у губернії. Зокрема, у листі міністру внутрішніх справ 22 травня 1918 р. він відзначив: «Не маючи надійного апарата на місцях, я не вважаю можливим і зручним висувати до населення ті або інші вимоги шляхом видання обов'язкових постанов, які завідомо виконані не будуть і цим самим лишній раз утворюють у населення впевненість в слабкості і новій владі» [10, с. 90].

Розглядаючи ситуацію в Україні восени 1918 р., коли проти гетьманату почали консолідуватися більшовики, ліві бундівці, ліві українські соціалісти-революціонери та інші політичні сили, В. Рейнбот згадав про арешти представників зазначених партій у містах Правобережної України. «Найбільші результати дали ліквідації в Одесі, Кам'янці-Подільському і Катеринославі. Були виявлені списки бойових дружин, плани їх мобілізації; були знайдені склади рушниць, гранат і кулеметів», стверджував він [2, с. 107]. В. Рейнбот як міністр внутрішніх справ вирішив підняти це питання на засіданні уряду. У спогадах він не вказав дати цього засідання. Із опублікованих протоколів засідань уряду відомо, що 1 листопада 1918 р. було розглянуто «позачергову заяву міністра внутрішніх справ про небезпечні явища, які доглядаються в різних місцевостях держави» [16, с. 344]. На засіданні, обґрунтовуючи необхідність рішучих дій щодо противників гетьманату, міністр запитував, «чи для культурної праці потрібні просвітницькому товариству у Кам'янці рушниці» [2, с. 107]. Відзначимо, що зазначене твердження не стосувалося власне просвітян. Так, за спогадами ректора Кам'янець-Подільського університету І. Огієнка, у жовтні 1918 р. губернський староста С. Кисельов повідомив йому, що навпроти університету, в будинку «Просвіти», «відкрито підозрілий склепик садової води», господарі

.....
якого, два соціалісти-революціонери, готували замах на гетьмана і у зв'язку з цим пропонував просити голову держави не приїжджати на свято відкриття вищого навчального закладу [10, с. 226].

Загалом, В. Рейнбот виступав за запровадження надзвичайного стану в регіонах, за якого представники цивільної влади отримували право викликати війська для підтримки ладу [2, с. 107]. Військовий стан міністр вважав недоцільним, оскільки командири корпусів у своїй переважній більшості були вороже налаштовані проти цивільних адміністраторів. За спогадами В. Рейнбота, військовий міністр О. Рагоза і полковник О. Сливинський переконали гетьмана у необхідності запровадження не надзвичайного, а військового стану, запевняючи, що забезпечать узгодження дій командирів корпусів з губернськими старостами [2, с. 108-109].

Автор охарактеризував П. Єрошевича як відмінного бойового генерала, прекрасного військового адміністратора [2, с. 109]. Однак його політичну невизначеність, вважав В. Рейнбот, використав його ад'ютант, пов'язаний «з лівим крилом місцевого «Бунда», яке у той час ще не відкололося відкрито до більшовиків, але вже у визначенні своєї бойової тактики йшло за останніми. Тактика більшовиків мала насамперед на увазі підтримувати спочатку повстання Петлюри проти гетьмана, з тим, щоб потім у зруйнованій безладами Україні знищити Петлюру» [2, с. 87].

У вину командиру корпусу В. Рейнбот ставить звільнення, після запровадження військового стану на Поділлі 9 листопада 1918 р. [10, с. 21], арештованих бундівців і комуністів, які за тиждень до того були арештовані в порядку охорони і числились під вартою за губернським старостою, котрий виїхав в повіт на один день [2, с. 109] (можливо, йдеться про від'їзд С. Кисельова з Кам'янця-Подільського у службових справах 11 листопада 1918 р., коли управління губернією було передане його заступнику М. Лемєні-Македону) [11, №94, 13 листопада, с. 1].

Насамперед, це був лише один із проявів цього конфлікту. Вже у своєму першому наказі із часу запровадження надзвичайного стану П. Єрошевич зробив спробу підпорядкувати собі цивільну адміністрацію і, зокрема, відмінив наказ С. Кисельова про озброєння підрозділів Державної варті із військових складів [10, с. 199].

Після телеграфного донесення С. Кисельова (очевидно, йшлося про одну із перших телеграм С. Кисельова у справі конфлікту з П. Єрошевичем до Департаменту Державної варті 10 листопада [10, с. 199]), В. Рейнбот доповів справу П. Скоропадському. П. Єрошевич був викликаний у Київ. За повідомленням вінницької газети «Слово Подоліі», командир 2-го Подільського корпусу виїхав у столицю 12 листопада [15, №145, 12 листопада, с. 2].

В. Рейнбот описав візит П. Єрошевича до нього як приїзд «до грізного директора виховання молодшого класу училища, що нашкодив» [2, с. 110]. У спогадах міністр твердив про своє небажання «губити кар'єру» заслуженого бойового генерала. За пропозицією В. Рейнбота, П. Єрошевич написав лист-вибачення С. Кисельову, з обіцянкою не приймати серйозних заходів без згоди з ним, відновити усунених ним офіцера політичної розвідки і двох повітових начальників [2, с. 110]. 13 листопада директор Департаменту Державної варті О. Аккерман направив С. Кисельову телеграму наступного змісту: «Згідно зробленим мною рішучим вказівкам, комкор буде надавати вам всіляке сприяння. Відставки не приймаю, прошу вас в сучасний неспокійний момент працювати, застосовуючи всю повноту вашої влади...» [10, с. 202].

Прикметно, що сам П. Єрошевич згадував про цей візит по-іншому: За його словами, «представившись, я запитав, в якій справі пан міністр запросив мене.

– Знаєте, я ще не савсем харашо ґаварю па українські, давайте ґаваріть па руські, - і почав крутити; та так хитро, що я не міг зрозуміти, про що й ходить; а він все обвинувачує мене в чомусь... Нарешті Рейнбот випалив:

– Ви там что то форміруете...

Це мене розлютило, я скочив з крісла, моя шаблюка за щось зачепилася, я притримуючи її лівою рукою, правою вхопився за ефес. Рейнбот вискочив з крісла й перебіг на другий бік столу.

– Сформував я старшинську сотню на зарядження військового міністерства, про що доповідав військовому міністру і ось – тепер Гетьманові, - майже закричав я.

Вхідні двері трохи відчинились і просунулась голова жандарма, але Рейнбот махнув йому рукою і я почув, як вони обидва сходять уділ. Нагло Рейнбот зробив «самую любезную улыбку», яка цілком не гармонізувала з його полискуватими пацючачими очима й сказав:

– Вот відіте, как харашо, что ви приехали: ми поґаварілі і дело вияснілось; только я вас очень прошу (усмішка його зрибилась ще солодкою), не препятствуйте чтобы палковнік Ґусаков снова бил назначен повітовим старостой; ето, відіте лі, брат (чи кузин) моеї жени і ему там очень харашо»...

В голові у мене промайнула думка: знаю, що не погано, бо хабарі ледве що не з бліх дер. Я сказав, що перешкоджати не буду, і ми попрощались ... » [4, с. 20].

Зазначений уривок зі спогадів П. Єрошевича засвідчує, що В. Рейнбот не згадав свої особисті мотиви в оцінці діяльності командира 2-о Подільського корпусу. Загалом, свої дії у справі П. Єрошевича В. Рейнбот вважав фатальною помилкою, адже першим, хто приєднався до протигетьманського повстання Директорії УНР був генерал П. Єрошевич. Дисциплінований, обмундирований і озброєний з майже всім складом офіцерів перейшов на бік Директорії [2, с. 112]. Навіть гетьман П. Скоропадський відзначив цей факт: «Головною неприємною новиною була зрада командира Подільського корпусу, генерала Єрошевича, який перейшов на бік Директорії» [14, с. 310].

Пояснюючи свою думку, В. Рейнбот відзначив: «Потрібно віддати належне Директорії і її більш тонким і розумним радникам. Вибір бази збройного повстання в Кам'янці-Подільському і на Волині зі змичкою з Галичиною був чудово обміркований». Тут було наявним велике поміщицьке землеволодіння, земельний голод селян, каральні експедиції. Змушували відшкодовувати значно перебільшені збитки [2, с. 119].

«Оголошення Директорією походу проти гетьмана було підхоплено населенням з ентузіазмом ... ». Кам'янець-Подільське селянство відгукнулося і на оголошену мобілізацію [2, с. 120]. Підтримку протигетьманського повстання селянством відзначають сучасні дослідники [7, с. 358].

Також В. Рейнбот писав, що з початком повстання «спалахнули маєтки; вбивства поміщиків і їх управляючих, їх родин кривавою хвилею котилися по зайнятим петлюрівцями місцевостями» [2, с. 120]. Зазначене питання в українській історіографії ХХ-початку ХХІ ст. не аналізувалося, однак з повідомлень місцевої преси відомо про подібні окремі випадки, зокрема, в селах Брацлавського і Ямпільського повітів [15, №160, 29 листопада, с. 1].

Спогади одного із офіцерів штабу армії Директорії УНР В. Кедровського (1890-1970) підтверджують стратегічні наслідки вчинку П. Єрошевича. Згадуючи про прагнення Волинського губерньського старости Д. Андрю завдати удару в тил повстанцям, В. Кедровський писав: «Близько до нас, у Вінниці, стояли сильні кадри ІІ – гетьманського корпусу та кілька військових літаків, що також могли проявити активність в боротьбі проти військ Директорії, а особливо з'єднатися з Андрю. Лише скорий перехід на сторону Директорії штабу ІІ-го корпусу, що він зробив під натиском винницьких українців та залізничників, забезпечив нам сякий-такий спокій на лінії Жмеринка-Фастів» [6].

Один з подільських епізодів-спогадів В. Рейнбота стосується долі міністра віросповідань М. Вороновича (1867-1918). Йому було доручено відправитися у м. Ясси, де перебували представники країн Антанти, та повідомити їм про зміну політичного курсу гетьманською Україною [9, с. 94, 380, 440]. Автор повідомив, що його було арештовано у Жмеринці та розстріляно повстанцями [2, с. 122]. Мемуарист не називає дати від'їзду М. Вороновича із Києва. Зі спогадів О. Голицина відомо, що це сталося 7 (за новим стилем – 20 – авт.) листопада 1918 р. [3, с. 479].

Загалом, спогади В. Рейнбота містять важливу інформацію, яка доповнює і уточнює обставини початку і перебігу протигетьманського повстання на Поділлі. Зазначені відомості необхідно співставляти з іншими джерелами та історіографічними напрацюваннями для створення більш повної історії падіння гетьманату у 1918 р.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонишин А. П. Спогади як важливе джерело дослідження становища Поділля в добу гетьманату П. Скоропадського // Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження. Матеріали ХХІІ наукової історико-краєзнавчої конференції. Вінниця, 2009. С. 55-59.
2. Гетман П. П. Скоропадский. Украина на переломе. 1918 год: сборник документов / Отв. ред. и отв. сост. О. К. Иванцова; сост. Е. В. Балущкина, Н. В. Григорчук, Е. И. Криворучко, К. Г. Ляшенко. М.: Политическая энциклопедия, 2014. 1087 с.
3. Голицын А. Д., кн. Воспоминания / Сост., подгот. текста, послесл., указатель имен А. К. Голицына. М.: Русский путь, 2008. 608 с.
4. Єрошевич П. З боротьби українського народу за свою незалежність. Частина І. Часи гетьмана Павла Скоропадського і повстання українського народу проти його влади // За державність. 1938. №8. С. 9-31.
5. Калитко С. Л., Кравчук О. М. Діяльність Пилипа Гусакова на посаді Вінницького повітового старости у 1918 р. // Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Вип. 21. Серія: Історія: 3б. наук. праць. Вінниця, 2013. С. 128-134.
6. Кедровський В. 1919 рік // Свобода. 1929. №159. 10 липня. С. 2.
7. Кравчук О. М., Калитко С. Л., Марценюк Н. М. Повалення влади гетьмана П. Скоропадського на Поділлі // Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження.

Матеріали XXV всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції 11-12 жовтня 2013 р. Вінниця, 2013. С. 341-365.

8. Кравчук О. М. Губернський староста Поділля С. Кисельов в спогадах голови самоврядування регіону В. Приходька (1918 р.) // Матеріали XIII Подільської історико-краєзнавчої конференції. Кам'янець-Подільський, 2010. С. 636-648.

9. Пиріг Р. Я. Діяльність урядів гетьманату Павла Скоропадського: персональний вимір. К.: Ін-т історії України НАН України, 2016. 518 с.

10. Подільський губернський староста Сергій Кисельов (1877-1937) у документах епохи / Автори-упорядники: О. М. Кравчук, І. І. Ратушняк, К. В. Завальнюк. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 286 с.

11. Подільські губернські відомості. 1918.

12. Ратушняк І. І. П. Скоропадський і гетьманат 1918 р. у спогадах І. Юрченка // Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження. Матеріали XVII Всеукраїнської Вінницької наукової історико-краєзнавчої конференції 7-8 жовтня 2016 р. Вінниця, 2016. С. 45-51.

13. Ратушняк І. І. Подільський губернський староста Української Держави 1918 Р.С. Кисельов у спогадах сучасників // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія. Вип. 23. 36. наук. пр. Вінниця, 2015. С. 249-255.

14. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. Київ–Філадельфія: АТ «Книга», 1995. 496 с.

15. Слово Подолії. 1918.

16. Українська Держава (квітень – грудень 1918 року). Документи і матеріали. У двох томах. / Упоряд. Р. Пиріг (керівник) та ін. К.: Темпора, 2015. Т. 1. 790 с.

Игорь Ратушняк

*Винницкий национальный медицинский университет имени Николая Пирогова,
преподаватель (Украина)*

Антигетманское восстание на Подолье в воспоминаниях В. Рейнбота

Аннотация. В статье рассмотрены воспоминания министра Украинского Государства 1918 г. В. Рейнбота о антигетманском восстании на Подолье. Рассмотрены оценки министром ситуации в сфере правопорядка в гетманской Украине осенью 1918 г., характеристики высших представителей военной и гражданской администрации на Подолье и их конфликт в ноябре 1918 г. Дана оценка стратегической важности края для успешного протекания антигетманского восстания.

Ключевые слова: Украинское Государство, П. Скоропадский, В. Рейнбот, С. Кисельов, П. Ерошевич.

ABSTRACT

Ihor Ratushniak

Vinnitsya National Pirogov Memorial Medical University, postgraduate student (Ukraine)

The anti-Hetman Uprising in Podillya in the memoirs of V. Rainbot

The article describes the mention of the minister in the Ukrainian State of 1918 V. Rainboth in the anti-hetman insurrection in Podillya. The minister was considered situation assessment in the field of law and order in hetman Ukraine in the autumn of 1918., characteristics of the representatives of the military and civil administration in Podillya and their conflict in November 1918. The evaluation of the minister strategic significance was made for the successful course of the anti-hetman insurrection in Podillya.

Objective study of the history of the Ukrainian revolution in 1917-1920 needs to use the source base. In this context, the memories of one of the ministers in the Ukrainian State V. Rainboth is interest. They were not the subject of a separate study in Ukrainian historical science. V. Rainboth held various judicial and prosecutorial posts in Russia. He had a great administrative experience. October 24 - November 14 - minister of internal affairs in the government of F. Lizogub's, November 14 - December 14 - minister of justice in the government of S. Gerbel's. V. Rainbot critically described the administrators of the hetmanate in Podillya, in particular, the provincial elder of Podillya S. Kiselev, and the feeble general, the head of the 2nd Podolsky corps, P. Yeroshevich. The last one was the

"first swallow" of the death of the hetmanate. One of Podillya episodes of V. Rainboth's memories relates to the fate of the minister of religion M. Voronovich (1867-1918). He was instructed to go to the Iasi city, where were representatives of the Entente countries, and inform them about the changes of the political course of hetman Ukraine.

All in all, the memories of V. Rainboth contain important information that complements and clarifies the circumstances of the beginning and the course of the anti-hetman insurrection in Podillya.

Key words: Ukrainian State, P. Skoropadskii, V. Rainboth, S. Kiselev, P. Yerosovich, Podillya.

REFERENCES:

1. Antonyshyn A. P. Spoghady jak vazhlyve dzherelo doslidzhennja stanovyssha Podillja v dobu ghetjmanatu P. Skoropadsjkogho // Vinnychchyna: mynule ta sjoghodennja. Krajeznavchi doslidzhennja. Materialy KhKhII naukovoji istoryko-krajeznavchoji konferenciji. Vinnycja, 2009. S. 55-59.
2. Ghetman P. P. Skoropadskyj. Ukrajna na perelome. 1918 ghod: sbornyk dokumentov / Otv. red. y otv. sost. O. K. Yvancova; sost. E. V. Balushkyna, N. V. Ghryghorchuk, E. Y. Kryvoruchko, K. Gh. Ljashenko. M.: Polytycheskaja encyklopedyja, 2014. 1087 s.
3. Gholycyn A. D., kn. Vospomynanyja / Sost., podghot. teksta, poslesl., ukazatelj ymen A. K. Gholycyna. M.: Russkij putj, 2008. 608 s.
4. Jeroshevych P. Z borotjby ukrajinsjkogho narodu za svoju nezalezhnistj. Chastyna I. Chasy ghetjmana Pavla Skoropadsjkogho i povstannja ukrajinsjkogho narodu proty jogho vlady // Za derzhavnistj. 1938. № 8. S. 9-31.
5. Kalytko S. L., Kravchuk O. M. Dijalnistj Pylypa Ghusakova na posadi Vinnycjokogho povitovogho starosty u 1918 r. // Naukovi zapysky VDPU im. M. Kocjubynsjkogho. Vyp. 21. Serija: Istorija: Zb. nauk. pracj. Vinnycja, 2013. S. 128-134.
6. Kedrovskij V. 1919 rik // Svoboda. 1929. № 159. 10 lypnja. S. 2.
7. Kravchuk O. M., Kalytko S. L., Marcenjuk N. M. Povalennja vlady ghetjmana P. Skoropadsjkogho na Podilli // Vinnychchyna: mynule ta sjoghodennja. Krajeznavchi doslidzhennja. Materialy KhKhV vseukrajinsjkoi naukovoji istoryko-krajeznavchoji konferenciji 11-12 zhovtnja 2013 r. Vinnycja, 2013. S. 341-365.
8. Kravchuk O. M. Ghubernsjkij starosta Podillja S. Kysel'ov v spoghadakh gholovy samovrjaduvannja rehionu V. Prykhodjka (1918 r.) // Materialy KhIII Podiljskoi istoryko-krajeznavchoji konferenciji. Kam'janecj-Podiljskij, 2010. S. 636-648.
9. Pyrygh R. Ja. Dijalnistj urjadiv ghetjmanatu Pavla Skoropadsjkogho: personalnij vymir. K.: In-t istoriji Ukrainy NAN Ukrainy, 2016. 518 s.
10. Podiljskij ghubernsjkij starosta Serghij Kysel'ov (1877-1937) u dokumentakh epokhy / Avtory-uporjadnyky: O. M. Kravchuk, I. I. Ratushnyak, K. V. Zavalnjuk. Vinnycja: TOV «Nilan-LTD», 2016. 286 s.
11. Podiljski ghubernski vidomosti. 1918.
12. Ratushnyak I. I. P. Skoropadskyj i ghetjmanat 1918 r. u spoghadakh I. Jurchenka // Vinnychchyna: mynule ta sjoghodennja. Krajeznavchi doslidzhennja. Materialy KhVII Vseukrajinsjkoi Vinnycjokoi naukovoji istoryko-krajeznavchoji konferenciji 7-8 zhovtnja 2016 r. Vinnycja, 2016. S. 45-51.
13. Ratushnyak I. I. Podiljskij ghubernsjkij starosta Ukrajinsjkoi Derzhavy 1918 R. S. Kysel'ov u spoghadakh suchasnykiv // Naukovi zapysky Vinnycjokogho derzhavnogho pedagoghichnogho universytetu im. M. Kocjubynsjkogho. Serija: Istorija. Vyp. 23. Zb. nauk. pr. Vinnycja, 2015. S. 249-255.
14. Skoropadskyj P. Spoghady. Kinecj 1917 - ghrudenj 1918. Kyjiv-Filadelfija: AT «Knygha», 1995. 496 s.
15. Slovo Podolii. 1918.
16. Ukrajinsjka Derzhava (kvitenj – ghrudenj 1918 roku). Dokumenty i materialy. U dvokh tomakh. / Uporjad. R. Pyrygh (kerivnyk) ta in. K.: Tempora, 2015. T. 1. 790 s.

Статтю подано до редколегії 9.02.2018 р.